

TÁRSADALOM

Ki tud jobban magyarul? Lanstyák István nyelvész nyelvi elvárásokról, ideológiákról és nyelvi egyenjogúsításról

2025. január 6. **Kerényi György**

Lanstyák István nyelvész

A nyelvet kell védeni, vagy a nyelvhasználót? Mitől szokott nyelvi szorongása lenni a kisebbségben élő magyar beszélőnek? Mitől kell őt védeni: az anyaországi nyelvvaltozattól, a többségi nyelvtől vagy a lassan minden nyelv fölött többségivé váló angoltól? Egy szlovákiai magyar nyelvész válaszai.

Amikor az interjú előtt beszélgettünk, azt mondta, hogy a nyelvtörvény módosítása érzelmileg is nagyon megérintette. Miért?

A kisebbséget, illetve a magyarságot érintő dolgok számomra nagyon erős érzelmi kérdések. Most megóvtam magam, egyetlen cikket sem olvastam el erről a témáról.

Ugyanez tettem Trianon századik évfordulóján: az égvilágon semmit, se filmet, se dokumentumot, se cikket nem olvastam el vagy néztem meg. Változtatni nem tudok rajta, minek zaklassam föl magam? Régebben még foglalkoztam a korábbi nyelvtörvényekkel, sőt publikáltam, írtam róluk, részt vettem még a harcokban is, előadásokat tartottam tömeg előtt is. De már szeretnék nyugodtan élni.

Lanstyák István a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara magyar tanszékének nyugalmazott oktatója. Fő kutatási területei a magyar–szlovák nyelvérintkezés, a nyelvalakítás, a nyelvi ideológiák, a bibliafordítás, valamint a lexikológia és lexikográfia voltak.

Korábban is az volt a fedősztori, hogy az anglicizmusok ellen születik a törvény, most is azt mondják, hogy nem kell aggódni, a magyarokat nem fogja érinteni. Ez így volt? Arra emlékszem, hogy az iskolai bizonyítványokat nem lehetett kiadni magyar nyelven.

Akkor is két-, sőt inkább háromélű volt. Nem tudom, hogy mennyire számítottak az anglicizmusok, vagy csak azért hivatkoztak rájuk, hogy ne legyen feltűnő a kisebbségellenes, elsősorban magyarellenés él. Az anglicizmusok mellett elvileg a nem standard nyelvváltozatok ellen is irányult a törvény.

Örülnék, ha most csak az anglicizmusokról lenne szó. Angol szakos vagyok ugyan, de azt a gazdasági, kulturális, nyelvi gyarmatosítást, ami itt folyik, nem nagy örömmel látom. Éppen ezért mint magánembert nagyon zavarnak a kizárólagosan angol nyelvű feliratok a magyar köztereken, a kizárólag angol nyelvű körlevelek magyar címzetteknek magyar feladótól, a magyar zenei együttesek angol neve, a Magyar Kutatási Hálózat idétlen HUN-REN neve és az ezekhez hasonló, bár nyelvészként ebben nem találok semmi meglepőt és persze nyelvi szempontból kivetnivalót sem.

Amikor hat éve interjúztunk, azt mondta, hogy az embert, a nyelvhasználót kell védeni, nem a nyelvet. De az angol esetében maguk a nyelvhasználók döntenek arról – hiszen a boltos is nyelvhasználó –, hogy angolul szeretnék kiírva látni azt, hogy barber a fodrász helyett.

Továbbra sem a nyelv védelméről beszélek, hanem az emberekről. A boltos nem magának teszi ki a feliratot, azok viszont, akiknek szól, nem biztos, hogy mindnyájan ebben a formában szeretnék látni.

Romolhat a nyelv?

A nyelv nem romolhat, kivéve nyelvcserhelyzetben. Ha egy nyelvet nincs lehetőség bizonyos színtereken használni, akkor előbb-utóbb alkalmatlanná válik arra, hogy azon a szintéren betöltse a szerepét.

A nyelv egyes regisztereinek leépülése – vagy ki nem épülése – bekövetkezhet olyankor is, melyet nem lehet egyértelműen nyelvcserhelyzetnek nevezni. Ilyenkor ma *nyelvromlás* helyett *nyelvi hiány*ról beszélünk. Például a Kárpát-medence külső régióiban gyakori, hogy a szakemberek nem tudnak a saját szakmájukról magyarul formális stílusban beszélni, mert a többség nyelvén sajátították el a szakmájukat. Hallottam Magyarországon egy takarítóbrigád tagjait, s elámultam, milyen szakszerűen lehet a takarításról is beszélni.

Egyetlen szakember sem örül, amikor a mondanivalóját nyelvi hiány miatt le kell butítania, hiszen így kevésbé tűnik jó szakembernek. Érthető, ha kerüli azokat a helyzeteket, ahol az anyanyelvén kellene a szakmájáról beszélnie; a saját közösségében pedig inkább átvált a többség nyelvére.

Láthatjuk, hogy ez sem nyelvi, hanem emberi probléma. Hiszen Magyarországon él, virul az a szaknyelv, amit a kisebbségi magyar nem tud megfelelően használni.

Mennyire jellemzi a kisebbségi, a szlovákiai magyar nyelvhasználót ez a kisebbségi érzés a magyar köznyelvvél vagy a magyarországi beszélőkkel szemben?

A fiatalabb generáció nyelvhasználatát és nyelvi ideológiáikat kevésbé ismerem, de a mi nemzedékünkben nagyon benne van ez a megfelelési kényszer. Amikor egyetemen tanítottam, nyelvi naplót írtam a hallgatókkal. Az egyikük arról számolt be, hogy a nagyanyja karácsonyi üdvözlét akart írni a magyarországi rokonoknak, s bár egy ilyen üdvözlét rendszerint sablonszöveg, mégis őt mint magyar szakost kérte meg rá, hogy fogalmazza meg, mert még egy ilyen szöveget sem mert segítség nélkül megírni. Persze csak akkor volt gondban, amikor magyarországiaknak akart üdvözlét küldeni. Ez elég félelmetes.

Még magamon is észreveszem néha a megfelelési kényszert, amikor magyarországiakkal beszélek. Persze ha nagyon közeli vagy nagyon távoli emberekkel beszélek, általában nem zavartatom magam.

Ezek markáns elvárások?

Nem, sokszor talán csak vélt elvárások.

Én soha nem találkoztam budapestiként bármilyen lenézéssel, persze nem az én bőrömrre megy, lehet, hogy ki se szúrom.

Mert ahhoz tanúja kellene hogy legyen egy ilyen beszélgetésnek.

Sőt, mindig nagyon élveztem mindent, ami tájnyelvi.

Van egy értelmiségi réteg, aki ezt méltányolja, de lehet, hogy nagyon mélyen még bennük is van olyan érzés, hogy ha valaki például suksüköl, az egy bunkó.

Tudat alatt egyből megcímkezem.

A nyelvi naplókban voltak történetek, hogy ő palóc, és a Mekiben hogyan néztek rá, milyen megjegyzéseket tettek a kiejtésére.

Általában a szaknyelvet hozzák példának arra, hogy egy regiszter hiánya nyelvi hiánynak tekinthető, tehát nem nyelvromlásnak. De a köznyelvben van ennek valami határvonala? Meg lehet határozni, hogy egy kontaktushatásnak kitett kisebbségi köznyelv honnantól válik nyelvromlottá, vagy lép fel nyelvi hiány? Mondjuk Zoboralját, ahol nagyon erős kontaktushatások vannak, speciális nyelvváltozatként értékeli a nyelvészek, de mi az a pont, amikor átbillen? Amikor a köznyelvi szavak x százaléka már szlovák, az már nyelvromlás, nyelvvesztés?

Nincs ilyen határ, nincs nyelvromlás. Vannak eseteleírások olyan nyelvekről, amelyeknek teljesen kicserélődött a szókincse. Relexifikációnak nevezik. A szókincscserén átesett nyelv ugyanúgy működik tovább, tehát nem romlott el, csak a beszélők más szavakat használnak. Vagy a nyelvtani rendszere alakul át, akár úgy is, hogy a szülőanya se ismerne rá, vagyis teljesen más lesz nyelvtipológiai szempontból. De ha továbbra is vannak anyanyelvi beszélői, nem tud elromlani.

Mondok konkrét példát. A Kis-Ázsia területén élő görögök, akik nagyon sokáig török környezetben éltek, egy olyan görög nyelvet fejlesztettek ki, ami teljesen agglutinálóvá vált. Eltűntek a nemek, eltűntek a flektáló nyelvekre jellemző ragozási osztályok, tőváltakozások stb., s ezek helyett kialakultak az agglutináló nyelvre jellemző toldalékok, amilyenek a magyarban is vannak, mert a türk nyelvek tipológiailag nagyon hasonlítanak a magyarra. Szép lassan létrejött egy egészen különleges, agglutináló görög nyelv. Ez nyilván azért történhetett meg, mert nem voltak anyanyelvű iskoláik, ahol a görög nyelvnek az anyaországi változatát is megtanulhatták volna. De annak ellenére, hogy nem voltak iskoláik, a beszélők nem mondtak le a nyelvükről, átadták a következő nemzedékeknek. Ezért nem is beszélhetünk nyelvromlásról, csak egy nagyon eltérő görög nyelvváltozat kialakulásáról.

Annak dacára, hogy vannak beszélők, és nem is egy-egy, hanem egy közösség beszél a régihez képest jelentősen megváltozott nyelvet, szükség lehet nyelvújításra? Akkor a magyar nyelvújítást hogyan értékeli? Hiszen a magyarul beszélők akkor is megértették egymást, mégis jött pár elvetemült értelmiségi, aki úgy gondolta, hogy új szavakat konstruál.

A nyelvújítás főleg a szaknyelvek fejlesztéséről szólt. Fontos mozgatórugója volt a nemzeti függetlenség elősegítése. Vagyis leegyszerűsítve: azért kellett a szaknyelvi terminológiák, hogy ne mondhassák az osztrákok, hogy miért akartok ti magyar közigazgatást meg magyar egyetemet, hiszen magyarul nem is lehet ezekről a dolgokról beszélni. A szaknyelvi regisztereken kívül fontos volt még a nyelvújítók számára a szépirodalom nyelvének gazdagítása, új műfajok, szövegtípusok létrehozása, s ehhez új szavakra volt szükség.

A nyelv gazdagítás mellett kisebb mértékben relexifikációs törekvések is megjelentek: főként a német és részben a latin jövevényszavak helyett magyarosabb hangzású, belső keletkezésű szavakat próbáltak meghonosítani. Ezek közül sok valóban be is került a nyelvhasználatba, ami ismét csak az erős függetlenségi törekvéseknek köszönhető. Az érezhetően német eredetű szavak kiiktatásával szimbolikusan a Habsburg-uralom elutasítását fejezték ki.

Ennek volt értelme?

A nemzeti önállósulás szempontjából természetesen volt. Erősítette azt a tudatot, hogy a mi nyelvünk sem alábbvaló a „nagy” európai nyelveknél, s a nyelv és nemzet szorosnak érzett kapcsolatából következően ez a nemzettudatot is erősítette.

Tehát nem a nyelv logikája vagy a beszélők szempontjából, csak egy rajtuk kívüli, politikai, ideológiai okból?

Igen, a purizmusnak ez a legfőbb indítéka. A beszélőknek inkább kényelmetlen, ha új, eleinte mesterkéltnek érzett szavakat kell megtanulniuk és használniuk. De ezért kárpótol, ha ezzel valamilyen fontos törekvést segítenek elő, ez esetben a nemzeti függetlenség elérését. Ennek köszönhetjük, hogy még a helyettesítő céllal létrehozott szavak egy része is meghonosodott, s nemcsak a szépirodalom nyelvében, hanem a köznyelvben is, sőt némelyek még a népnyelvben is helyet találtak.

Akkor az angolt miért kell most kiirtani? Azért, mert a meeting helyett van nekünk szép találkozó szavunk?

Az angol nyelv körüli csatározások valójában most sem a nyelvről szólnak. Az angolnak azok körében van nagy keletje, akik számára vonzó az angol-amerikai kultúra, életmód, gondolkodás, s akik még hisznek az úgynevezett nyugati értékekben. Érthető, hogy az ilyen emberek nem látnak semmi rosszat az angol nyelv és kultúra térhódításában.

Akik viszont átlátják, hogy a globalizáció valójában amerikanizáció vagy legalábbis „nyugatizáció”, idegen gazdasági érdekek könyörtelen érvényesítése és az úgynevezett nyugati értékek erőszakos terjesztése, akik vigyázó szemüket Washingtonra, Párizsra, Berlinre vetve veszélyben érzik a nemzeti függetlenséget, a nemzeti kultúrát és a hagyományos értékeket, azok nem nézik jó szemmel az angol nyelv térhódítását. Az idegen hatalmi érdekek kiszolgálásának visszautasítását szimbolikusan az angol nyelvi elemek visszaszorításával gondolják kifejezhetőnek.

A közös médiatér, amiben él kisebbségi és magyarországi magyar, a magyarországi média, másrészt a globális tömegkultúra terméke, ami kisimítja a különbségeket, nem? Azon, hogy vágom vagy adom, Pesten is ugyanazt értik, mint Dunaszerdahelyen.

A *vágom*ot a lányomtól tanultam, aki Magyarországon járt egyetemre, de itt is használják. Valóban észlelhető egy nyelvi kiegyenlítődés, főleg a határok megnyílásának és az internetnek köszönhetően. Ha valaki szlovákiai magyar szót használ egy magyar nyelvű fórumon, előfordul, hogy a többiek nem értik meg, és visszakérdeznek. Ebből rájön, hogy a közmagyarban más szót használnak, s jó esetben megtanulja és használja is. Egyrészt gazdagodik a szókincse, másrészt tudni fogja, hogy milyen helyzetben melyiket célszerű választani.

Jól értettem, hogy közösségi szinten elismerte vagy megadta a lehetőségét annak, hogy létezik nyelvi hiány, nyelvromlás?

Így, hogy nyelvromlás, nem. Bármekkora lehet az idegen nyelvi hatás, ha a közösség továbbra is átadja a nyelvét a következő nemzedéknek, a nyelv tovább él és – ha nem gátolják a használatát – virul.

Nyelvcserhelyzetben sem beszélünk ma a szakmában nyelvromlásról, talán azért sem, mert a korábbi nyelvtudomány a kontaktushatást is nyelvromlásnak nevezte olykor. A nyelvművelés pedig teljesen lejáratta ezt a szót. Ma a nyelvi rendszer szempontjából nyelvreépülésről, az egyén szempontjából nyelvfelejtésről beszélünk, illetve ha létre sem jön megfelelő mértékű nyelvtudás, akkor tökéletlen nyelvelsajátításról.

Ez két folyamat. Az egyik az, amikor valaki teljesen kompetens beszélő volt, de később olyan környezetbe került, hogy nem volt alkalma vagy nem akarta használni az első nyelvét. Ilyenkor beszélünk nyelvreépülésről, illetve nyelvfelejtésről.

A másik esetben nincs elegendő nyelvi input. Például az illető már csak a nagyszüleivel beszél a közösség eredeti nyelvén, a szülei és a saját nemzedékével már nem. Sok évvel ezelőtt hungarológia szakon volt olyan felvételizőnk, akinek szlovák volt az anyanyelve, de gyerekkorában a Szenc környéki nagyszüleivel még beszélt magyarul. Most elegánsan, öltönyben, 19 éves felvételizőként megszólal egy gyermek, hatéves nyelven, gyönyörű szép, de adott helyzetben nagyon szokatlanul ható ö-ző nyelvjárásban. Ilyenkor beszélünk hiányos vagy tökéletlen nyelvelsajátításról.

Egyéni szinten lehet értelmezni azt, hogy nyelvi hiány?

Persze.

Vagy inkább ne mondjuk rá egy emberre se, ne alázzuk meg, ne diszkrimináljuk a nyelvhasználatát?

Ezen a területen nem szoktunk pízsi okokból finomkodni. Nyelvreépülés, nyelvfelejtés, tökéletlen nyelvelsajátítás – ezek a szakmában nem szitokszavak, hanem érzelemmentesen használt szakkifejezések.

Ez miben különbözik attól, amikor szegény palócot stigmatizálják a Mekiben?

Épp annyira különbözik, mint egy szakszerű orvosi leírás a strúmáról attól, hogy valakit golyvásnak csúfolnak.

Azt mondja, hogy kompetens beszélő, meg nem sajátította el eléggé: ezeknek azért van egy normatív kicsengésük. A 25 ezer szót használó magyar akadémikushoz vagy Arany Jánoshoz képest az a néni biztos, hogy annak csak a töredékét használja, és annak is lehet, hogy a fele a tyeppláki meg a horcsica. Akkor ő egy nyelvi kövület? Erre, gondolom, ön tiltakozna, mert a maga közösségében ő egy magyar néni. Akkor mégis kik azok a szerencsétlenek, akik már ezt a lehetőséget sem kapják meg, hogy Lanstyák István elismeri őket a magyar közösség kompetens nyelvhasználójaként?

Az a néni a saját világában kompetens beszélő, miért kéne neki többet tudnia? Ön sem tud a kohászatról beszélni. Nyelvi hiány esetén maga a beszélő nemcsak tudja, hogy valamilyen regisztert nem birtokol, hanem szenved is emiatt. Ha nem érzi az adott regiszter hiányát, akkor nem beszélhetünk nyelvi hiányról. A nyelvfelejtők maguk is érzik, hogy már nem beszélnek megfelelően a közösség eredeti nyelvét. Őket azzal nem sérted meg, hogy már nem tud jól magyarul, maguk is tudják, és mondják is.

Nyelvcsere azért történik, mert a beszélőnek az a legkényelmesebb?

Igen, ha nincs politikai nyomás. Politikai, gazdasági vagy más nyomásra akkor is bekövetkezhet a nyelvcsere, ha az a beszélőknek nincs annyira az ínyére.

Mit nevezünk nyelvi ideológiának?

Különböző meghatározások vannak. Az én felfogásom szerint olyan, nyelvvel kapcsolatos gondolatok, elképzelések, amiket az emberek felhasználnak valamilyen, például nyelven kívüli célra. Erre jó példa a purizmus, amit már említettem: azt az egyébként tudománytalan gondolatot, hogy az idegen hatásoktól mentes nyelv értékesebb, mint az, amely magán viseli más nyelvek hatását, a kisebbségi nyelvi és etnikai öntudat erősítésének szolgálatába állítják azzal, hogy a fenyegető nyelv szavait kiiktatják és belső keletkezésűekkel helyettesítik.

A szlováknak van nyelvi purista szorongása?

Van, sokkal erősebb, mint a magyaré. Eredetileg a magyar nyelv ellen irányult. A szlovák nyelv Štúr-féle kodifikációja során alig vettek be az irodalmi nyelvbe magyar kölcsönszót, mintha a magyar nyelvnek nem lett volna semmilyen hatása a szlovákra, miközben a nyelvjárások tele vannak magyar szavakkal. A „magyar veszély” megszűnésével a szlovák purizmus a cseh nyelv ellen fordult, s ezt még Szlovákia önállósulása sem tudta megváltoztatni.

Amikor a pozsonyi piacon beszélgetek két csallóközi árussal, és azt mondják nekem, hogy én szívesen beszélgetek magával, de interjút nem adok, mert nem tudom olyan szépen kifejezni magamat, mint maga, a budapesti: ez milyen nyelvi ideológia? Standardizmus? Vagy csak egy sima kisebbségi komplexus?

Leginkább valóban a standardizmus, mert a szép nyelvhasználaton ők valójában a standardot értik.

Egy nyelvnek a státuszát megerősíteni ugyanaz, mint megvédeni?

A státusza megerősítésével tudjuk leginkább védeni, vagyis megakadályozni, hogy visszaszoruljon. Ez Magyarországon is napirenden kellene hogy legyen, mert ott is éppen a szaknyelvek leépítése folyik: a kutatókat, egyetemi oktatókat arra kényszerítik, hogy minél többet publikáljanak angolul, az angol nyelvű publikációk sokkal többet érnek, mint a magyar nyelvűek. S mivel közben anyagi támogatás híján szűnnek meg a magyar nyelvű szakfolyóiratok, vannak tudományágak, melyeknek a kutatási eredményeit nincs is hol publikálni magyarul. Ennek az eredménye az lesz, hogy a magyar megszűnik teljes regiszterkészlettel rendelkező nyelv lenni, vagyis a magyar nyelvű beszélők rászorulnak egy másik közösségre ahhoz, hogy bizonyos területeken érvényesülni tudjanak. Nem nehéz kitalálni, kinek kedvez az ilyen nyelvi kiszolgáltatottság. Idővel visszasüllyedhetünk oda, ahol a nyelvújítás előtt voltunk.

Másrészt a tudomány mégiscsak nemzetközi, és szüksége van egy ilyen lingua francára, közvetítő nyelvre.

Valóban szükség van egy összekötő nyelvre, s bár Móricka azt gondolhatná, hogy erre a célra sokkal inkább megfelelne mondjuk az eszperantó, mert legalábbis az európaiaknak könnyű lenne megtanulniuk, de ez esetben az angol anyanyelvűeknek is meg kéne tanulniuk ezt a nyelvet, s ezzel megszűnne az angolanyelv-tudás miatti versenyelőnyük. Mivel az eszperantónak nincs hadserege, titkosszolgálat, nagy hatótávolságú fegyverei, arrogáns nagykövetei, esélye sincs nemzetközi nyelvvé válni.

Az angol tehát nélkülözhetetlen: a kutatási eredményeit mindenki elérhetővé akarja tenni tágabb körben is. Viszont jó lenne legalább annyit elérni, hogy az angol nyelvű publikáció ne érjen többet, mint a magyar, legfeljebb annyi legyen a kedvezmény, hogy az angol szöveg lektoráltatására lehessen anyagi támogatást kérni. Mert ha a szakember nem kap annyi pontot a magyar publikációért, mint az angolért, és a kollégái angolul is megértik, akkor minek publikáljon magyarul? Ezenkívül költségvetési forrásokból támogatni kellene a szakfolyóiratok kiadását.

Egy korábbi interjúmban említette egy kutatásukat arról, hogy a geometriát a német vagy az angol gyerekek tudják-e jobban elsajátítani. Elmondaná, hogy ez mi volt?

Összehasonlító kutatás volt, és az a nem meglepő eredmény született, hogy a német gyerekek könnyebben tanulták meg a geometriai terminológiát, és jobbak voltak geometriából, mint az angol gyerekek, mert a németben tükörszavakat vagy belső keletkezésű szavakat használtak a geometriai fogalmakra, míg az angolban görög, esetleg latin kölcsönszavakat, ami azt mutatja, hogy nem csak purista indítékok indokolhatják például a szaknyelvi terminológia magyarítását.

Váltsunk. Kellenek-e nyelvi normák, és ezeket be kell tartani-e és be kell-e tartatni?

Természetesen. A nyelvi viselkedés az általános viselkedés része, ahogy más területeken is vannak viselkedési vagy öltözködési normák. Például én nem így szoktam itthon felöltözni, de mivel tudtam, hogy jön, másképp öltöztem. Ugyanúgy önnel sem ugyanúgy beszélek nyelvi kérdésekről, mint a feleségemmel vagy a gyerekeimmel, és ön is majd sok mindent átír abból, amit mondtam, hogy az interjú szövege az írott nyelvi normának is megfeleljen. Ezeket a természetes módon kialakult normákat le lehet írni, és segíteni ezzel az emberek helyzetéhez illő nyelvhasználatát. Betartatni nem nagyon kell, a közösség spontán módon gondoskodik erről.

Persze a nagyközönségnek szánt írott szövegeket szükséges nyelvi lektorálásnak alávetni, legalább azokat, amik nyomtatásban is megjelennek. Ha ez betartatás, akkor ezen a területen szükség lehet betartatásra. Egy szöveg, akár csak bármilyen másfajta termék, meg kell feleljen bizonyos minőségi követelményeknek.

Említette, hogy írt egy jegyzetsorozatot, melyben stilisztikai alapon összegezte, hogy mit hol szoktak az emberek használni. Kijelölt egy normát? Nemcsak egymás mellé tette a különböző változatokat, hanem preferáltat is jelölt?

Leginkább stilisztikai alapon érdemes leírni a nyelvi valóságot, ha a beszélőknek segíteni akarunk mondjuk abban, hogy a rendelkezésükre álló szinonimák közül milyen helyzetben melyiket érdemes választani. Elmondhatjuk például, hogy az *dolgozom* ikes ragozású forma formális és választékos stílusértékű, bár vannak beszélők, akik bizalmas beszédhelyzetekben is használják. Szinonimája, a *dolgozok*, bizalmas stílusértékű. Tehát egy hivatalos önéletrajzban vagy esszében a *dolgozom* forma a megfelelőbb, hétköznapi beszélgetésben pedig a *dolgozok*, de vannak közösségek, ahol azt se fogják affektálónak nézni, aki hétköznapi helyzetben is azt mondja, hogy *dolgozom*. Még olyat is hallottam egyszer, hogy *melózom*; én az olyan bizalmas stílusértékű igéket, mint a *melózik*, nemigen ragozom soha ikesen. Lehet, hogy az elképzelt normának való megfelelés kényszere szülte, ki tudja.

A beszélt nyelvben lehet olyat mondani, hogy valamit ne használjanak?

Nem nagyon van értelme lebeszélni az embereket arról, hogy hétköznapi beszédhelyzetekben formális vagy választékos stílusértékű szavakat, nyelvtani formákat használjanak, mert ilyen amúgy se jut eszükbe. Ki az, aki otthon azt mondja a feleségének: Drágám, segítek neked burgonyát hámozni, s nem azt, hogy krumplit pucolni? Legfeljebb a nyelvi udvariasság szabályaira érdemes felhívni a figyelmet.

De mondjuk a suksükölés semmilyen módon nem tartozik a kerülendő nyelvi alakok közé, leszámítva egy magas regisztert?

A suksükölés teljesen helyénvaló azokban a nyelvjárásokban, ahol az a megszokott forma, valamint a kevésbé iskolázott beszélők mindennapi nyelvében. Viszont ha egy diplomás, de otthon a nyelvjárási vagy a kisebbségi magyar háttere vagy más miatt suksükölő ember állásinterjúra megy, jobb, ha ott nem suksüköl, mert ezt nyelvi inkompetenciaként értelmezhetik, és ha az illető nyelvi inkompetens, hátha a szaktudása is kívánnivalókat hagy maga után. Sajnos az emberek így gondolkodnak, s előfordulhat, hogy egy nem suksükölő jelöltet vesznek föl, akinek rosszabb a szaktudása. A suksükölő emberünk nem sokra megy azzal, hogy a vulgár-szociolingvista nyelvész elmagyarázza neki, hogy a suksükölő alak nyelviileg ugyanolyan jó, mint a nem suksükölő.

Mennyiben tolerálhatóbb ez, mint ha valaki mondjuk a tárgyragot nem teszi ki? Kérek kenyér. Arra már azt mondjuk, töri a nyelvet? Ezt már ön sem fogadja el?

Gombocz Zoltán már csaknem száz éve azt írta egy cikkében, hogy helyes az, amit egy közösség helyesnek fogad el. Ha valaki azt mondja, hogy *kérek kenyér*, akkor az vagy nem magyar anyanyelvű, és ezért nem tud jól magyarul, vagy kisgyerek, aki most tanul magyarul, vagy esetleg annyira fáradt vagy bódult, hogy nem tudja, mit beszél; ugyanis nincs olyan magyar közösség, ahol ilyenkor ne kéne kitenni a tárgyragot. Vagyis ez egészen más helyzet, mint amikor valaki olyan nyelvi formát használ, amit rajta kívül még további száz, ezer, százezer vagy több millió magyar ember, csak éppen a nyelvtörténet folyamán úgy alakult a sorsa, hogy nem került be a kodifikált standardba.

Visszatérve a nyelvi ideológiákra: az egy nyelvi ideológia, hogy nyelvében él a nemzet? Tehát a nyelv közösségi identitás-hordozó? Ez valóság és nem ideológia?

Még ha valóság lenne, akkor is ideológia, mivel használják nyelven kívüli célok elérésére.

Olyanra gondol, hogy a Rákóczi Szövetség ad támogatást, ha magyar iskolába megy a határon túl élő gyerek?

Ez jó gyakorlati példa. De fontos hangsúlyozni, hogy az ideológia nem negatív fogalom. A nyelvi ideológiákat jóra is, rosszra is lehet használni. Például a nyelvi nacionalizmus bizonyos mértéke nélkül a kisebbségi nyelvek nem maradnának fenn. Viszont a többségi nacionalizmus káros a kisebbségi nyelvek beszélői szempontjából, ha a kisebbségi nyelvek ellen irányul. Amikor a nemzetállamok létrejöttek, akkor a nacionalizmusnak pozitív volt a szerepe, később már nem annyira, mivel létrejöttek a nemzetállamok, és a nacionalizmus inkább a kisebbségi nyelvek visszaszorítását célozta. Jelenleg szerintem megint van a nacionalizmusnak létjogosultsága a globalista törekvések miatt.

A nyelvében él a nemzet egyébként nem is annyira valóság, mint elsőre tűnik. A cigányokra nem érvényes, mert rengetegen nyelvet cseréltek, de etnikailag továbbra is cigányok. Vagy a skótok vagy az Izraelen kívüli zsidók – és a példákat lehetne folytatni.

Az anyaországhoz – már eleve ez az anyaország ideológiai jelentésekkel is bíró kifejezés – és az anyásokhoz milyen ideológiák kötődnek a kisebbségi nyelvhasználatban? Gondolom, elsősorban a standardizmus.

Pontosan. A magyarországi nyelvhasználat a mérvadó, a miénk romlott, mert mi mindenféle idegen hatásnak vagyunk kitéve. Ők jobban tudnak magyarul. A hivatali nyelvre meg a szaknyelvekre annyiban igaz is, hogy sok kisebbségi beszélő – ahogy említettem – nem az anyanyelvén tanulja a szakmáját, így gyakran az anyanyelvén nem is tud szabatosan beszélni róla. Hiányoznak azok a nyelvhasználati szinterek is, ahol a szaknyelvet magyarul használhatnák.

Milyen jövőt jósol a kisebbségi magyar közösségek nyelvének? Mi fogja beszippantani, a szlovák vagy Budapest? Vagy egyik se?

Jelenleg a nemzeti nyelvek vannak veszélyben, amihez képest másodrangú, hogy mi történik a kisebbségi nyelvekkel. A nemzeti nyelveket kellene védeni, de úgy, hogy az ne irányuljon a kisebbségek ellen. Nekem az olyan nemzetvédő mozgalmak lennének szimpatikusak, amelyek tényleg csak az adott nemzet fennmaradását és gyarapodását szolgálják, de nem irányulnak mások ellen. Az integráció pedig azt jelentené, amit eredetileg értettek rajta, a szabad nemzetek szövetségét, melyben a nemzeti és globális érdekek egyensúlyban vannak.

A nyelvben természetes, hogy a nyelvhatáron élő embercsoportok nyelve a kontaktushatások miatt tele lesz a többségi vagy az érintkező nyelvből vett fordulatokkal. Mintha nem akarná úgy védeni a szlovákkal szemben a kisebbségi magyar nyelvet, mint az angollal szemben. Jól fordítom?

Dehogynem akarom, mégpedig nemcsak szimbolikus, hanem gyakorlati okokból is. Ezért jött létre a Gramma is. (A dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda tudományos és nyelvi érdekvédelmi munkát is végez: nyelvi tanácsadást, nyelvi tervezést [szakregiszterek kidolgozása, szótárkészítés], nyelvi adatbázis-építést, a szlovákiai közigazgatási nyelv magyar átültetését – K. Gy.) Ott terminológiát is alkottunk, hogy ne kerüljenek bele olyan szlovakizmusok a formális vagy a választékos stílusba, amik nehezítenék a magyar–magyar érintkezést, mellesleg a kisebbségi sorsunkra emlékeztetnének. De azzal, hogy létrejönnek új, formális vagy választékos stílusértékű kifejezések, a rendszerint bizalmas stílusértékű szlovák kölcsönszavak még nem válnak helytelenné.

Azt szeretné, ha a magyar nyelv valamilyen standardizált vagy emelkedett nyelvváltozatában nem lennének szlovakizmusok, ugyanakkor azokat az embereket megvédené, akik azt a szlovakizmust mindennap használják: ez kicsit ellentmondásos.

Nincs szó ellentmondásról. A közvetlen kölcsönszavak bizalmas stílusértékűek, míg a közmagyar megfelelőik nálunk nemegyszer közömbös vagy akár enyhén választékos stílusértékűek. Ahogy az egész nyelvterületen egymás mellett él a bizalmas stílusértékű *vekker* és a formális stílusértékű *ébredtőóra*, s nem zavarják egymás köreit, mert javarészt más-más szövegtípusokban használatosak, ugyanúgy együtt él nálunk mondjuk a bizalmas stílusértékű *kulma* és annak közmagyar megfelelője, a *hajsütő vas*.

Aztán vannak olyan szavak és kifejezések, amik Trianon előtt Magyarországon is használatosak voltak, de ott létrejött helyettük egy másik szó, s az eredeti ezért régiessé vagy elavulttá vált. Ezek egy része viszont nálunk tovább él, különösen azok, amelyek azonos vagy hasonló hangalakban a szlovákban is megvannak. Ilyen például a *kaszárnya*. Ha valaki közmagyar közönségnek ír, jó, ha tudja, hogy egy mai szövegben ezek stilisztikailag jelöltek lehetnek, vagyis az olvasó felkaphatja a fejét, és elcsodálkozhat a használatukon. Ha ezt tudja, akkor már rajta áll, hogy használja-e, vagy inkább a semleges *laktanya* szót választja.

Más elbírálás alá esnek a közigazgatással, a jogrendszerrel, a kulturális sajátosságokkal és effélékkel kapcsolatos közzavak és kifejezések, valamint az intézménynevek. Ezekre gyakran nincs is más szó vagy kifejezés, vagy ha van, az Magyarországot asszociálja. Például az *általános iskola* kifejezés a legtöbb szlovákiai magyarnak a magyarországi oktatási rendszer egyik intézménytípusát jelenti, ha Szlovákiáról van szó, az *alapiskola* szót használja. Az ilyen, a többségi nyelv elemeinek mintájára keletkezett tükörfordítások rendszerint közömbös vagy formális stílusértékűek, így bármilyen beszédhelyzetben, illetve szövegtípusban megjelenhetnek.

EHHEZ KAPCSOLÓDÓAN:

Az etnikai komfort ára a relatív gazdasági lemaradás: Csata Zsombor szociológus a kisebbségi boldogulás nyelvi kapcsolatairól

Kerényi György

Kerényi György közel harmincéves újságírói pályája során hét médiumot alapított vagy vett részt az indításában: köztük kalóz-, roma és két börtönrádiót, valamint mainstream újságokat. Volt a Kossuth rádió főszerkesztője és három évig dolgozott a szlovák közszolgálati média magyar adójánál, a Pátria Rádiónál. Tíz évig tanított az ELTE médiatanszékén.

kerenyig@rferl.org

Szabad Európa © 2025 RFE/RL, Inc. Minden jog fenntartva.